

ізоляціонізму, але принципово не позначаються на ставленні до представників інших націй, що репрезентують розвинені країни Західної Європи й Америки. Не дивлячись на позиціонування України як європейської держави, Європа та європейці інколи залишаються незрозумілими для українських громадян своєю поведінкою.

Отже, у контексті євроінтеграційного курсу в Україні відбувається економічна, політична та юридична адаптація до євроінтеграції, внаслідок чого країна не залишається осторонь соціокультурних процесів об'єднаної Європи. Наслідком цього є поступове формування серед громадян України проєвропейських настанов, усвідомлення своєї належності до культури й історії європейського співтовариства. Основним завданням на цьому шляху є розбудова Європи в самій Україні (європеїзація України).

Дроздов О. Ю.

«HAPPY SLAPPING»: АНАЛІЗ НОВОЇ ФОРМИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

Проблеми агресивної поведінки молоді традиційно привертають увагу фахівців із соціогуманітарних наук, зокрема психологів. На жаль, динаміка розвитку сучасних молодіжних спільнот (і в Україні, і в світі загалом) характеризується не лише поширенням насильства як такого, але й появою нових його форм. До останніх належить соціально-психологічний феномен «*happy slapping*», котрий в український та російський мовах ще не має свого аналогу.

Терміном «*happy slapping*» (у пер. з англ. «веселе побиття»; далі – HS) позначається форма групової агресивної поведінки, за якої один або кілька агресорів здійснюють напад на жертву (зазвичай випадкового перехожого), а інший (або інші) фіксують ці події на відеокамеру мобільних телефонів з метою подальшої передачі матеріалу на інші телефони (за допомогою Bluetooth) або для поширення в Інтернеті (соціальних мережах). Це, до речі, пояснює, чому HS є відносно

новою формою групової агресивної поведінки, адже вона передбачає наявність у нападників пристроїв мобільної відеозйомки. Перші випадки HS були зареєстровані 2004 р. у Великій Британії, чії журналісти, власне, й запровадили даний термін (оскільки побиття жертви на відео супроводжувалося позитивними емоціями з боку агресорів). Пізніше аналогічні напади було зафіксовано в ряді інших країн ЄС (Франції, Швейцарії, Данії, Швеції тощо). При цьому в окремих випадках побиття переростали у вбивства або зґвалтування. В останні роки це явище почало проявлятися на пострадянському просторі, зокрема в Росії та Україні. Так, широкий суспільний резонанс в Україні отримав випадок із груповим побиттям двох дівчат-школярок у м. Чернігові у квітні 2017 р. з наступним викладом відеозніщань в Інтернет. Багатьох у цьому злочині шокувала не лише жорстокість нападниць (якими також були дівчата підліткового та юнацького віку), але й занадто схвальна реакція декількох десятків «глядачів»-однолітків, які підбадьорували нападниць та знімали все на телефони. Всі наступні дискусії в ЗМІ (де акцент було зроблено передусім на юридичні або моральні аспекти цього злочину) якимось відтінили соціально-психологічні аспекти цього явища. Отже, існує необхідність у комплексних теоретико-емпіричних психологічних дослідженнях феномена HS.

Ряд фахівців (О. Бочавер, К. Хломов, Л. Найдьонова) кваліфікують HS як форму «кібербулінгу». Нагадаємо, що терміном «булінг» (*bullying*) позначають систематично повторювані акти агресії проти обраної жертви, які характеризуються нерівністю сил або статусів (влади). Традиційно термін булінг застосовують для опису випадків «затравлювання» («переслідування», «трепування») у дитячих та молодіжних групах (найчастіше – в шкільних колективах). Традиційними формами булінгу є фізична, вербальна та соціальна (непрямі форми фізичної або вербальної агресії). Розвиток та поширення інформаційно-комунікативних технологій зумовили виникнення та розповсюдження нової форми – «кібербулінгу», за якої агресивні дії опосередковуються технічними пристроями (комп'ютер, мобільний телефон тощо) та технологіями (Інтернет-сервіси, sms-повідомлення тощо).

Отже, саме використання нападниками відеокамер мобільних телефонів (смартфонів) дає підстави окремим фахівцям вважати HS різновидом кібербулінгу.

З нашого погляду, логіка таких міркувань є не зовсім виправданою. Справа в тому, що однією зі специфічних рис кібербулінгу виступає «дистанційність» агресивних дій. У момент скоєння останніх «агресори» («булери») та жертва не знаходяться у прямому міжособистісному контакті, а жертва отримує передусім психологічну (емоційну) травму. При цьому вона взагалі може не знати, хто саме є її переслідувачем (нападником). Феномен HS має дещо іншу, двохфазову, структуру. На першій фазі відбувається прямий фізичний напад на жертву, яка отримує не лише психологічні, але й фізичні пошкодження (часто досить значні). Хоча жертва й нападники зазвичай незнайомі, між ними відбувається прямий «тісний» контакт (жертва може бачити своїх кривдників, впізнати їх пізніше). Лише потім, на другій фазі, відбувається поширення агресивного відеоконтенту. Але при цьому: а) сцени побиття жертви найчастіше поширюються в Інтернет-мережі у масовому (а отже, анонімному) порядку – тобто жертва не є основним адресатом цієї інформації; б) жертва може взагалі не знати/пам'ятати про відеозйомку (що зрозуміло, враховуючи її стресовий стан, зосередженість уваги лише на безпосередніх нападниках).

Поряд із тим HS відрізняється й від «звичайного» («класичного») булінгу. Їхнє порівняння, дозволяє виокремити як мінімум три специфічні риси HS. По-перше, за «звичайного» булінгу, як правило, жертва є більш персоніфікованою для нападників. Однією з передумов перетворення людини на жертву можуть бути не лише її фізичні характеристики (неприваблива зовнішність, фізична слабкість, певні дефекти), але й певні особистісні риси (тривожність, сенситивність, замкненість тощо). Тобто жертва чимось суттєво відрізняється від інших (або більшості), і агресори (булери) знають про це, маючи певний досвід спілкування з цією людиною (адже зазвичай вони є членами однієї групи). У випадку HS особистісні риси жертви суттєвого значення не мають, адже жертвою в принципі може стати практично кожна людина, яка

«опинилася не в тому місці, не в той час». Часто нападникам абсолютно однаково, хто саме стане їхньою наступною жертвою. Вибір останньої зумовлюється переважно ситуативними чинниками (людина йде одна, мало або немає свідків тощо). Лише окремі зовнішні ознаки потенційної «цілі» (наприклад, її фізична форма, наявність «провокуючих» речей або зовнішності) можуть мати значення для хуліганів.

Другою специфічною рисою НС є дещо інша соціально-рольова структура цього явища. Так, репертуар соціальних ролей «звичайного» шкільного булінгу (згідно з Д. Ольвеусом) включає не лише жертву та агресорів, але й прибічників їх (активних та пасивних – для кожної сторони), сторонніх спостерігачів тощо. При НС, як правило, має місце «квартет»: «активні нападники» – «спостерігач-оператор(-и)» – «жертва» – «віддалені спостерігачі» (глядачі відео в Інтернеті)». При цьому кількість «спостерігачів-операторів» може бути значно більшою, ніж безпосередніх нападників. В окремих випадках ця схема доповнюється «сторонніми безпосередніми спостерігачами» (котрі часто, через інстинкт самозбереження, намагаються якнайшвидше залишити «місце подій»). Зокрема, вищезгадані події в Чернігові у квітні 2017 р. відбувалися поруч із житловими будинками та торговельним комплексом, і при цьому жоден дорослий не втрутився в бійку (крім однієї пенсіонерки, яка викликала поліцію). Останнє, до речі, ілюструє зв'язок НС з іншим відомим соціально-психологічним феноменом – «свідка, що не втручається» (*bystander effect*), котрий було досліджено у 1960-х рр. американськими психологами. Зазначимо, що у випадку класичного булінгу між жертвою та «свідками» дещо тісніший зв'язок (адже вони є членами однієї соціальної групи), тому теоретично у жертви трохи більше шансів розраховувати на допомогу інших (наприклад, якщо група не дуже згуртована).

Це дозволяє виокремити ще одну специфічну рису НС – його практично неможливо задалегідь попередити, адже жертва усвідомлює своє невітніше становище лише в момент нападу. У булінгові стосунки найчастіше втягнуті члени однієї групи, пов'язані між собою системою соціальних відносин (однокласники, учні однієї школи). Відповідно, при належному контролі з боку дорослих (батьків, вчителів, адміністрації), в

ситуацію булінгу можна втрутитися, попередити або якимось мінімізувати його негативні наслідки (наприклад, перевести дитину до іншої школи).

Загалом, все вищенаведене дозволяє дійти висновку про те, що HS має ряд спільних рис з окремими формами булінгу, хоча у повній мірі не відповідає жодній з них. Зокрема, фізичний напад на жертву відбувається зазвичай один раз (без регулярних повторів, як у класичному варіанті булінгових стосунків). З іншого боку, психологічна травматизація жертви може не виступати основним мотивом поширення відповідної відеоінформації через Інтернет (як при кібербулінгу). Отже, в одних випадках HS може бути кваліфіковано як різновид булінгу, а в інших – ні. У будь-якому випадку HS слід вважати формою делінквентної групової агресивної поведінки, яка поєднує в собі й «звичайне» фізичне, й «інформаційне» насильство.

На даний момент існують різні точки зору стосовно мотивів скоєння HS: 1) окремі дослідники вважають, що основним мотивом тут є негативна (антисоціальна) самореалізація/самоствердження частини молоді, намагання підвищити свій соціальний статус серед однолітків; 2) є думка про те, що створення та поширення відповідної відеопродукції (особливо зі сценами сексуального насильства) має суто комерційні мотиви; 3) ряд фахівців розцінюють HS як форму прояву суперництва між молодіжними бандами.

Найактуальнішим у цьому контексті постає питання соціально-психологічної та психолого-педагогічної профілактики HS. Нині у країнах ЄС основні зусилля у боротьбі з цим явищем мають юридичний характер (адже часто один із важливих чинників такої поведінки – відчуття безкарності агресорів, особливо якщо вони неповнолітні або виконують роль «глядачів»). Наприклад, у Франції 2007 р. було прийнято закон, за яким незаконне створення та поширення відеоматеріалів зі сценами HS (побиття або звалтування) прирівнюється до участі у цих злочинах. Серед профілактичних заходів може бути активне впровадження психолого-педагогічних технологій формування серед дітей та молоді толерантності, емпатії, розвитку культури безпечного користування Інтернетом (хоча ці

міри, безумовно, не розв'язують проблему, а лише дозволяють зменшити частоту її проявів). З іншого боку, необхідними тут уявляються міри, спрямовані на цілеспрямоване формування в суспільстві інтолерантних настановлень до насильства в цілому, «антиапатійного» ставлення до таких випадків (адже практично кожна людина може опинитися не лише у ролі жертви, але й – випадкового свідка). Важливим заходом також може бути контроль за змістом ряду молодіжних Інтернет-порталів. Але все вищезазначене можливе лише за умови цілеспрямованої загальнодержавної політики, котра передбачатиме координоване застосування всього потенціалу ЗМІ, системи освіти і виховання, соціальних служб, правоохоронних органів тощо.

Дроздова М. А.

ПСИХОСЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ПРО БЕЗПЕКУ ТА НЕБЕЗПЕКУ

Безпека, як відомо, є однією з основних індивідуальних та колективних потреб. Відповідно, важливим видається дослідження не лише об'єктивних чинників безпеки/небезпеки, але й соціальних уявлень про ці феномени. Зокрема, на думку деяких фахівців, саме бінарна опозиція «безпечний – небезпечний» – один із важливих механізмів категоризації світу у свідомості [Зотова О., 2011]. Особливої актуальності набуває це на сучасному етапі в ході україно-російського конфлікту та подій АТО на Донбасі.

Метою нашого дослідження (жовтень 2017 р.) стало з'ясування психосемантичних особливостей соціальних уявлень студентської молоді про безпеку й небезпеку у власній країні та світі. Вибірку склали студенти психолого-педагогічного та технологічного факультетів Чернігівського національного педуніверситету імені Т. Г. Шевченка (n=134 особи). За метод дослідження був обраний асоціативний тест. До кожного із чотирьох запропонованих незакінчених речень («Безпека у моїй країні...»; «Небезпека у моїй країні...»; «Безпека у світі...»; «Небезпека у світі...») досліджувані мали підібрати будь-які